

פותחי השערים: אלף שנות כניסת יהודים למערת המכפלה (תקציר)

נעם ארנון

הקדמה:

מערת המכפלה, קברי אבות, היא אחד ממוקדי המשיכה העזים ביותר ליהודים בכל הדורות. תפילה על קברי אבות היוותה מוקד לכיסופים ולמשאת נפש. אך לא תמיד היה הדבר בגדר האפשרי: כידוע, המבנה מעל מערת המכפלה היה סגור ליהודים (ולמעשה לכל הלא-מוסלמים, כולל נוצרים) כאשר חברון הייתה תחת כיבוש מוסלמי. ברם, השאיפה לעלות ולהיכנס אל המבנה מעל המערה ולהתפלל במקום קברי האבות לא חדלה מעולם, ומערת המכפלה היוותה מקור לגעגועים בלתי פוסקים, שלוו גם בניסיונות מעשיים להיכנס למקום, לבקר ולהתפלל בו. ואמנם, למרות הקשיים והאיסורים, היו יהודים שהצליחו להיכנס למבנה לאחר מאמצים רבים, תשלומי סכומים גבוהים, ולעתים תוך הקרבה עצמית וסיכון עצמי רב.

מאמר זה מהווה תקציר מעבודה רחבת היקף, הכוללת מידע רב על היהודים שאכן הצליחו לפתוח את שערי "פתח גן עדן" (כפי שמוגדרת מערת המכפלה במקורות חז"ל רבים, במדרשים ובזוהר), להיכנס למבנה לביקור או לתפילה ולשמור על הקשר הרציף עם קברי האבות במשך כאלף שנה – החל מהמאה האחת-עשרה לסה"נ וכלה בשחרור חברון בתשכ"ז (1967).

המאמר שלהלן עשוי להוות אתגר עבור רבים מבני דורנו, הדור שזכה להגיע ליום שבו נפתחו בפני יהודים שערי מערת המכפלה. כיום ההגעה והכניסה למערת המכפלה הן פשוטות וקלות, וניתן לעלות לתפילה על קברי אבות בכל עת; ואמנם, מאות אלפי יהודים עולים ובאים אליה מדי שנה – הן בימי חול הן בימי שבת ומועד. ברם, לעתים נראה כי עדיין ישנם כאלו – והם אינם מעטים – שאינם יודעים להעריך כראוי את הזכות הזאת, ואינם משקיעים את המאמץ המועט הכרוך בהגעה לתפילה במערת המכפלה. מי ייתן ונזכה להבין לעומק את חשיבות מערת המכפלה ואת קדושתה, ולהגביר את מאמצינו, קשרינו וחיבורנו לאבותינו ולנחלתם.

לפני הכניסה לתוכן המאמר יש להעיר כי סביב הכניסה למערת המכפלה נרקמו אגדות רבות, ולעתים הגבול בין האמת ההיסטורית ובין הדמיון אינו כה ברור וחד. מסתבר שאף באגדות רבות ישנו גרעין היסטורי, שנעטף במעטה של אגדות שצורפו

אליו מאוחר יותר. אין בכוונתנו לפסוק עד היכן מגיעה האמת ההיסטורית ומהיכן מתחילה האגדה, והקוראים מוזמנים לגבש את מסקנותיהם בעצמם. מכל מקום, ברור שגם באגדות ישנה חשיבות רבה, בהיותן משקפות הן את המציאות ששררה במקום בעבר הן את משמעות הכניסה למבנה עבור יהודים בתקופות השונות.

אקווה שעבודה זו תסייע להכרת חשיבות העלייה למערת המכפלה והתפילה בה, ולעידוד יהודים לעלות, לבקר ולהתפלל בה.

הערות:

- במאמר זה מכונה לעתים המבנה מעל המערה "מערת המכפלה" (כפי שנהוג כיום). אם מתוארת כניסה לתוך המערה התת-קרקעית, יצוין הדבר במפורש.
- כדי לפשט את הסקירה ההיסטורית, התקופות נמנות לפי סה"נ.
- העבודה מתייחסת רק לכניסת יהודים למבנה; לנוצרים נתייחס אי"ה בעבודה נפרדת.
- בדרך כלל לא הובאו תיאורי ביקוריהם של היהודים (הרבים מאוד) שלא זכו להיכנס למבנה אלא הגיעו עד המדרגה השביעית. תיאורים כאלו הובאו רק במקרים של צורך או עניין מיוחד.
- תיארוך מקורב או מקור אגדי מסומנים בכוכבית (*).

המאה האחת-עשרה:

נוכחות יהודים בחברון ותפילה במערת המכפלה בתקופה זו מוזכרות במכתבים שהתגלו בגניזה בקהיר. בחברון הייתה קהילה מאורגנת; ראש הקהילה נשא בתואר 'חבר'. חלק ניכר מעיסוקם של יהודי חברון היה טיפול בעולי הרגל שבאו להתפלל במערת המכפלה. בערך בשנת 1060 כתב הפרנס הירושלמי עלי הכהן בן יחזקאל אל עלי הכהן בן חיים, הפרנס מפסטאט (במצרים), והודיע לו שלקראת הימים הנוראים הוא ואנשים נוספים הלכו אל 'קברי אבות' (מערת המכפלה), ושם הם התפללו תפילה מיוחדת למענו ולמען חבריו. הוא מציין שהתפלל למענם בעת שפתחו את ספר התורה; מכאן, שהיה בית כנסת במקום.

כמה מהמכתבים מחברון הם מהתקופה הסלג'וקית (חציה השני של המאה האחת-עשרה) ומהם עולה שהיישוב בחברון המשיך להתקיים בתקופה זו. בראש הקהל עמד סעדיה החבר בן אברהם בן נתן, שתוארו הוא 'החבר לקברי אבות זכרם לברכה'. במכתב מתחילת 1082 אל אביתר הכהן גאון בן אליהו הוא הביע את שמחתו ואת איחוליו לרגל התמנותו של אביתר לגאון, וציין שהחברונים מתפללים למענו כל יום במערת המכפלה, וכן עשו גם ביום כיפור האחרון:

...מודיע הדרתו הקדושה כי אנו מתפללים עליו בכל יום במערת המכפלה בתפילה

ואומרים בחיי אדונינו גאון ובחיי רבינו אביתר חמודו ראש ישיבת גאון יעקב וכבר

עשינו זאת ביום כיפור... מעבדך ונטע ידך המתפלל בעדך סעדיה החבר לקברי אבות

זכרם לברכה.¹

המאה השתים-עשרה:

ב-1099 לסה"נ כבשו הצלבנים את חברון. תחת השלטון הצלבני הותר ליהודים בדרך כלל להיכנס למבנה, ואף – למרבה הפלא – לתוך המערה עצמה, לאחר שפתח הכניסה למערה התת-קרקעית התגלה ע"י נזירים ב-1120 לסה"נ.²

1165: הרמב"ם מתפלל במערת המכפלה

בחשוון שנת ד' תתקכ"ו (אוקטובר 1165 לסה"נ) עלה הרמב"ם, ר' משה בן מימון, להתפלל בהר הבית ובמערת המכפלה, וקבע ימים אלו ימי חג בעבורו ובעבור בניו אחריו לכל הדורות. תיאור הביקור מופיע באיגרת לר' יפת הדיין, המסכמת סדרת אירועים מסעירים שעברו על הרמב"ם במסעו לארץ ישראל:

..בליל אחד בשבת, שלושה ימים לירח סיוון, יצאתי מן הים בשלום ובאנו לעכו

וניצלתי מן השמד והגענו לארץ ישראל. ויום זה נדרתי שיהא יום ששון ושמחה

ומשתה ומתנות לאביונים אני וביתי עד סוף כל הדורות.

¹ על פי: "ארץ ישראל בתקופה המוסלמית הראשונה" (634–1099), מאת משה גיל, הוצאת אוני' ת"א ומשרד הביטחון, תל אביב תשמ"ג, עמ' 550–551.

² Archives de l'Orient latin II (1884) pp. 41 ff.: Invention de la sepulture des patriarches Abraham, Isaac et Jacob a Hebron le 25.juin 1119.

וביום שלישי בשבת, ארבעה ימים לירח מרחשוון שנת ששה ועשרים ליצירה, יצאנו מעכו לעלות לירושלים תחת סכנה, ונכנסתי לבית הגדול והקדוש והתפללתי בו ביום חמישי, שישה ימים לירח מרחשוון.

ובאחד בשבת, תשעה בחודש, יצאתי מירושלים לחברון לנשק קברי אבותיי במערה, ואותו יום עמדתי במערה והתפללתי - שבח לאל על הכול. ושני הימים האלו - שהם שישי ותשיעי במרחשוון - נדרתי שיהיו לי כמו יום טוב ותפילה ושמחה בה' ואכילה ושתייה; אלוהים יעזרני על הכל, ויקים לי 'את נדרי לה' אשלם', אמן. וכשם שזכיתי להתפלל בה בחורבנה כך אראה אני וכל ישראל בנחמתה מהרה, אמן.³

1173: ר' בנימין מטודילה נכנס למערה

שנים מעטות אחרי הרמב"ם, בשנת ד' תקל"ג - 1173, הגיע לחברון הנוסע הידוע ר' בנימין מטודילה. מסתבר שהוא הצליח להיכנס למערה תמורת תשלום. באופן מפתיע, הוא מתאר תיאור מדויק למדי את המערה התת קרקעית, שהתגלתה כחמישים שנה קודם לכן. להלן תיאורו:

... ומשמ שש פרסאות לש' [סנט] אברהם דברון (San Abram D'Hebron) היא חברון. אבל מדינת (העיר) חברון הייתה בהר, והיא חריבה היום. ובעמק בשדה המכפלה שם העיר היום. ושם הבמה הגדולה שקורין ש' (סנט) אברהם, והיא הייתה כנסת היהודים בימי הישמעאלים. ועשו שם שישה קברים על שם אברהם ושרה, יצחק ורבקה, יעקב ולאה, ואומרים לתועים (עולי הרגל הנוצרים) שהם קברי האבות ונותנין שם ממון. אבל אם יבוא יהודי שם שיתן שכר לשוער של מערה ופתח לו פתח ברזל שהוא עשוי מבנין אבותינו וירד אדם למטה במדרגות ונר דלוק בידו וירד למטה במערה אחת ואין שם כלום, וכן השנייה, עד שיבוא אל השלישית והנה שם שישה קברים, קבר אברהם ויצחק ויעקב ושרה ורבקה ולאה זה כנגד זה ועל קבריהם חתומים אותיות חקוקות באבנים. על קבר אברהם חקוק 'זה קבר אברהם' ושל יצחק 'זה קבר יצחק בן אברהם אבינו', ושל יעקב 'זה קבר יעקב בן יצחק בן אברהם אבינו', ועל האחרים 'זה קבר שרה' ו'זה קבר רבקה' ו'זה קבר לאה'. ובמערה מדליקין שם עששית אחת בכל יום ויום ובכל לילה ולילה על הקברים. ושם

³ . אגרות הרמב"ם, מהדורת הרב י' שילת, עמ' רכ"ה.

חביות הרבה מלאות עצמות מישראל, שהיו מביאים שם מתייהם בימי ישראל, כל אחד ואחד עצמות אבותיו, ומניחין אותן שם עד היום הזה. וחוצה בקצה שדה המכפלה ביתו של אברהם ומעיין לפני הבית. ואין מניחין שם לעשות בית מפני כבוד אברהם אבינו.⁴

באותה תקופה נכנסו למבנה גם ר' פתחיה מרגנשבורג ור' יעקב ב"ר נתנאל הכהן.⁵

המאה השלוש-עשרה:

בשנת 1211 ביקר בחברון ר' שמואל ב"ר שמשון משאנץ עם אחדים מחבריו שהגיעו בעליית שלוש-מאות הרבנים מצרפת ומאנגליה. הוא קיבל רשות מיוחדת להיכנס למבנה:

ומשם הלכנו לחברון, והביא ראש הגולה (ר' דוד מבגדד) חותם בידו מאת המלך ומאת מחמט טעותם, הוא אכליפא (אל נזיר א-דין אלה), ונכנס האיש (ראש הגולה) לבדו. ולא יכולנו להיכנס. ובאנו אל הצבע (היהודי, תושב חברון) אני ורבי סעדיה ורבי טוביה, ואמרנו לו: אנו מארץ מרחקים באנו להתפלל אל המקום הזה ולהשתטח אל מקום אשר דרכו בו אבותינו. ויאמר לנו האיש: התעכבו עד למחר, ואז בעזרת השם, תכנסו. ונתעכבנו. והלך הוא וסיעתו, ונכנסנו בחצי הלילה, כי בא השוער בשבילנו. וירוצו כמו לד מעלות במקום צר, אשר אין דרך לנטות ימין ושמאל. וראינו שם מקום בית המקדש, וראינו שם שלשה ציונים, והמקום נעשה מהיום שיש מאות שנה, והוא אצל המערה. ונשתטחנו שם וביקשנו רחמים.⁶

1267: המוסלמים אוסרים על יהודים להיכנס למבנה שמעל מערת המכפלה

בשנת 1266 השלים הסולטאן הממלוכי רוכאן א' דין בייבארס את השתלטותו על ארץ ישראל, והחיל עליה משטר מוסלמי. בשנת 1267 נאסר על יהודים (וכן על

⁴ . אברהם יערי, מסעות ארץ ישראל, רמת גן, 1976, עמ' 42.

⁵ שם, עמ' 53-61.

⁶ יערי, מסעות א"י 61; אברהם יערי, אגרות ארץ ישראל, רמת גן, 1971, עמ' 78-79.

נוצרים) להיכנס למבנה מעל המערה, שהוכרז כ"חארם אל חליל", ובו המסגד "חארם אל איברהימי".⁷ מאז, במשך שבע-מאות שנה, נאסרה כניסת יהודים למבנה, והיא הוגבלה עד המדרגה השביעית בגרם המדרגות שהיה בצדו המזרחי (מדרגות אלו אינן קיימות כיום). עלייה מעבר למדרגה זו, וכמובן – כניסה למבנה עצמו ללא היתר – נאסרה, ואף הייתה עלולה להיות כרוכה בסכנת חיים.

אך על פי כן, יהודים המשיכו ללא לאות בניסיונות להיכנס למבנה ולו לביקור קצר, והיו מוכנים לשלם סכומי כסף גדולים ואף לסכן את חייהם לשם כך. בסופו של דבר, למרות הקשיים והסכנות, יהודים לא מעטים הצליחו להיכנס למקום לאחר מאמצים כבירים, שתדלנות, תשלומי כופר או התחפשות לערבים. כניסות אלו עוררו תשומת לב, התרגשות והתפעמות; הן תועדו בתעודות ובמסמכים (ומאוחר יותר גם בעיתונים), דבר המאפשר לנו לחקור ולאסוף נתונים המעידים על כך.

בשנה זו – 1267 – כתב הרמב"ן, רבי משה בן נחמן, באיגרתו האחרונה בחייו על כוונתו לחצוב לו קבר בחברון. לא ידוע האם אכן הגיע הרמב"ן לחברון והאם נפטר ונקבר בה. ישנן דעות המצביעות על קברו סמוך למדרגה השביעית ליד מערת המכפלה, אך לגרסה זו אין הוכחה.

המאה הארבע-עשרה:

1340: תיאורו של מחבר "כפתור ופרח";

נוסע נוצרי מעיד על כניסת יהודים למבנה תמורת תשלום

המבנה מעל מערת המכפלה מוזכר בכתביו של בן התקופה, חוקר ארץ ישראל הדגול ר' אישתורי הפרחי, בספר "כפתור ופרח". על פי התיאור נראה כי הוא לא זכה להיכנס למבנה. כך מתוארת מערת המכפלה בכתביו: "סביב המערה רבוע גדול, חומה גבוהה מאבני המקום בית המקדש; ומקובל, שהוא מבנין שלמה, עליו השלום".⁸

⁷ זאב וילנאי, מצבות קודש בארץ ישראל, חלק א', הוצאת אחיעבר, תשמ"ה, עמ' 108, ומקורות שם.
⁸ כפתור ופרח, מהד' לובין, עמ' 79.

לעומת זאת נמצא מקור אחר, המתאר לכאורה כניסת יהודים למערה בתקופה זו. המקור נמצא בכתביו של לודולף מסוכם (Ludolphus du Suchem), נוסע נוצרי שביקר בארץ בשנים 1336–1341. הוא מובא בספרו של פרופ' בנימין איש שלום:⁹

בצד זה של הרמה, בקרבת מקום לעיר זו, עומדת כנסיה יפה, שבה נמצאת מערת המכפלה, שבתוכה קבורים שלשת האבות – אברהם יצחק ויעקב, יחד עם נשותיהם. הסרצינים משווים קדושה מיוחדת לכנסיה זו, ולא ירשו לשום נוצרים להיכנס לתוכה, אבל הם מרשים להתפלל על יד הכניסה. הם מרשים להיכנס ליהודים, אשר בזמנו שילמו כסף לישיבם. ככל זאת ניתנת כנסיה זו לנוצרים להסתכל בה, הן מבפנים והן מבחוץ. והיא מסויידת בתוכה ומקושטת יפה באבנים. ויורד אדם למטה, כמי שיורד אל תוך מרתף, לתוך המערה, שבה קבורים האבות ונשותיהם.

בעקבות תיאור זה הסיק פרופ' מיכאל איש שלום שליהודים היה מותר להיכנס למערה תמורת תשלום.¹⁰

המאה החמש-עשרה:

הנוסע היהודי-איטלקי ר' משולם מוולטרא כתב בשנת ה'רמ"א – 1481 על ביקורו בחברון. התיאור מאלף, ולענייננו נוגע הקטע שבו הוא מתאר כיצד נשים יהודיות הצליחו להערים על השומרים הערבים ונכנסו למבנה, מחופשות ועטופות כערביות:

... לעיר חברון אין חומות, והיא עיר טובה ושמנה, ומקום המערה הוא שדה בחצי חברון והישמעאלים בנו עליה מוסקיאה (מסגד) כמנהגם, ועשו חומה על פי המערה. ועשו שם חלון קטן שמשם מתפללין היהודים ולשם זורקין מעות ומיני בושם בתוך המערה הנזכרת ולשם התפללתי... ושם דרים כמו כ' בעלי בתים יהודים ולא יותר, ומפיהם שמעתי כי על קבורת אברהם ושרה בתוך המוסקיאה יש מגורת זהב עם אבנים טובות, ועל קבורת יצחק ויעקב ורבקה ולאה יש מגורת כסף עם אבנים טובות, ועל קבורתם יש מגורת זהב ומשי ורקמה, וזה ידעו מפי הנשים שלהם כי הרבה מהם

⁹ "מסעי הנוצרים לארץ ישראל" (ת"א 1979) עמ' 231.

¹⁰ שם עמ' 101. תיאורו של לודולף מובא באוסף מכתבי הנוסעים לארץ ישראל באנגלית - Palestine Pilgrim's Text Society - PPTS XII בעמ' 91.

נכנסות בתוך המוסקיאה כי אינם ניכרות בסיבת המצנפת השחור שנושאות על פניהן,
ושומרי המערות סוברים כי הם ישמעאליות...¹¹

יצוין כי באותה תקופה היה איסור הכניסה בר-תוקף, ואותן נשים שנכנסו הסתכנו
בחייהן, כפי שמתאר מספר שנים לאחר מכן, ב-1489, מפרש המשנה הידוע, ר'
עובדיה מברטנורא:

הייתי במערת המכפלה, ויש עליה בנין גדול של הישמעאלים, וכבוד גדול ואימה
יתירה נוהגים הישמעאלים במקום ההוא, ובאים מכל מלכות ישמעאל להשתטח שם.
ובתוך המערה עצמה, אשר בה קבורים האבות, לא יכנס שם לא יהודי ולא
ישמעאלי... וחלון קטן יש מחוץ לחומה אשר על גב המערה, ואומרים שהחלון ההוא
יורד למטה נגד קברו של אברהם אבינו, ושם ניתן ליהודים להשתטח ולהתפלל נוכח
החלון ההוא. אכן, לתוך החומה אשר על גבי המערה לא יכלו להיכנס, ואני התפללתי
נוכח החלון הקטן ההוא.¹²

המאה השש-עשרה:

בשנת 1517 נכבשה ארץ ישראל ע"י הטורקים (העות'מנים). איסור הכניסה למערת
המכפלה נמשך גם תחת השלטון העות'מני, אך גם בתקופה זו היו יהודים שהצליחו
להיכנס בהזדמנויות נדירות.

הנוסע היהודי המסתורי, דוד הראובני (ה' ר"ן-רצ"ז, 1490–1537) ביקר בחברון בשנת
1523. מכוח אישיותו הכריזמטית (לפי דעות שונות הוא אף התקבל במקומות
מסוימים כמשיח) הוא הצליח להיכנס למערת המכפלה, וכתב על חוויות מיוחדות
שחוהו במקום. תיאורו מדויק ומפורט, וחלקו יובא להלן:

אני בן המלך שלמה ז'לל ואחי המלך יוסף הגדול ממני... נסעתי מעזה ב'ט אדר ל'ג,
והלכתי בדרך חברון, והלכתי ביום ובלילה עד שנכנסתי בחברון אל מקום מערת
המכפלה ל'ג אדר בצהרים. ובאו אלי השומרים, שהם שומרים המערה, ובאו לנשק
ידי ורגלי ואמרו אלי: 'בוא ברוך ה', אדוננו וכן אדוננו'. ובאו לפני שנים זקנים
מהשומרים כנסת אברהם, והם היותר חכמים וגדולים וממונים על כל השומרים והם

¹¹ מסע משולם מוולטרה בארץ ישראל בשנת רמ"א (1481), הביא לדפוס אברהם יערי, ירושלים תש"ח, עמ' 66.

¹² מ' איש שלום: 'קברי אבות - לחקר מסורות הקברים העבריים בארץ-ישראל', תש"ח (1948), הוצאת אריאל 2001, עמ' 42.

המוציאים והמביאים בכנסת ושופטים בחברון, ולקחו אותי בידי והעמידוני על קבר אחד ואמרו לי: 'זה קברו של אברהם אבינו'. והתפללתי במקום ההוא עד שהשלמתי התפלה. ואזכר הראו לי בצד השמאל (בית) כנסת קטן, יש בו קבר שרה אמנו, ובאמצע בין קבר אברהם וקבר שרה, היא כנסת תפלת הישמעאלים. וממעל לראשו של אברהם קבר יצחק, בכנסת הגדולה. וסמוך לקבר יצחק קבר רבקה. ממעל לראשו קבר שרה ומתחת רגל קבר אברהם, ציור קבר יעקב, בכנסת גדולה אחרת. וסמוך לציון קבר יעקב ציור קבר לאה, כנגד קבר שרה. ואחרי כן נתתי להם צדקה, עשרה פרחים, למען יקנו (שמן) זית. ואזכר אמרתי להשומרים, כי זה הציור אינו אמת. והאמת, כי אברהם יצחק ויעקב הם במערה תחת הארץ, ואינם קבורים על הארץ, והשיבו אלי: "כנים דבריך". ואמרתי להם: "הראוני המערה". והלכתי עימם, והראו לי פתח דלת המערה כפי הבאר, ויש נר אחד דולק ביום ובלילה בבאר ההיא. והורידו הנר תוך הבאר בחבל, וראיתי מפי הבאר פתח דלת כקומת בן אדם, והאמנתי כי היא המערה בודאי, ושמחתי בליבי. ושלחתי הישמעאלים מפני, והתפללתי על פי הבאר עד שהשלמתי התפילה... אחרי כן נסעתי מחברון בלד אדר, והלכתי לירושלים.¹³

סיפורו של הראובני תואם את תיאור המבנה כפי שמוכר לנו כיום, ונראה כי הוא אכן מבוסס על מראה עיניים.

ייתכן כי ניתן למצוא סימוכין לאפשרות כניסת יהודים למבנה, בנסיבות מיוחדות, בתיאורו של הנוסע הנוצרי פנטליאו דה אביירו – 1565:

התורכים שומרים עליהם (על קברי האבות) מתוך הערצה גדולה ומקשטים אותה באריגים יקרים רקומי זהב ומשי, ואינם מרשים לשום נוצרי או יהודי להיכנס לשם, אלא אם כן הם מוגנים ביותר. הם מרשים, בכל זאת, לראות את המקום ולהסתכל בו מבחוץ בעד חלון נמוך וצר.¹⁴

משמעות המילים "מוגנים ביותר" איננה ברורה; ייתכן שהכוונה היא ליהודים המקורבים לשלטון, שזכו לליווי וליחס מיוחד.

¹³ ישראל זאב הורביץ, ארץ ישראל ושכנותיה, וינה תרפ"ג, עמ' 260–261.
¹⁴ איש שלום, מסעי נוצרים לארץ ישראל, עמ' 294.

המאה השבע-עשרה:

בשנת 1625 תיאר ר' גרשון ב"ר אליעזר סגל כיצד הצליח להיכנס למבנה תמורת "הרבה כסף ועמל":

חברון, היא קרית ארבע, שם היכל אברהם אבינו, עליו השלום, באבנים גדולות, אורכן ל"ח אמות. התוגרמים מדליקים בתוכו הרבה נרות, ומתחזיו מערה, היא מערת המכפלה, שבה קבורת אדם וחווה, אברהם ושרה, יצחק ורבקה, ויעקב ולאה...ועלה לי הרבה כסף ובהרבה עמל שיתנו לי לילך שמה. ובמקום שם עוברים לשוק יש חלון קטן, שיורד והולך לתוך מערת המכפלה..¹⁵

בתקופה זו מתחילות להופיע אגדות המספרות על כניסה מסתורית למעמקי המערה בעקבות אירועים מיוחדים, כגון נפילת חפצים שונים ויקרים אל מעבה המערה. ברוב האגדות מופיע מוטיב כניסתו של צדיק או אדם מיוחד, שהצליח לצאת בשלום ולהחזיר את החפץ. על אגדות אלו נמנה בין השאר הסיפור הידוע על רבי אברהם אזולאי, הצדיק המכונה "חסד לאברהם", וחרב הפחה. על פי המסופר, ר' אברהם אזולאי נכנס בשנת 1643 למערה כדי להוציא את חרבו של הפחה ולהציל את קהילת חברון. הוא יצא בשלום, אך נפטר למחרת.¹⁶

סיפור מקביל ודומה, הנקרא "הסיף של הפחה" מספר על השמש של קהילת חברון, ששמו לא נודע:

מעשה שהיה במערת המכפלה. פעם בא אפחה - השר של דמשק לחברון, תיבנה ותכונן במהרה בימינו אמן. והלך למערת אבותינו, עליהם השלום. ראה חלון למעלה במערה, נתן ראשו בתוך החלון לראות האבות, ונפל הסיף מחגורתו למטה. וסיף זה היה שווה ממון הרבה. ציווה השר לאנשיו שירדו למערה להביא הסיף שלו. ירדו למערה כמו שלושים איש ומתו.

¹⁵ גלילות ארץ ישראל עמ' עז-עח; יש להעיר, כי מחבר זה העתיק חלק מדברי ר' פתחיה מרגנשבורג, שנכנס לתוך המערה במאה השנים-עשרה, אך ככל הנראה הוא הצליח להיכנס רק למבנה מעל המערה.
¹⁶ הסיפור מופיע בהקדמה לספר "חסד לאברהם", ובספר "זכרון ירושלים" מאת שניאור זלמן מנדלוביץ, ירושלים תרל"ו - 1876, עמ' יא, ובמקורות רבים נוספים.

משראה כך, שלח אחר השמש של המערה, והוא גוי, ואמר לו: "שמש אתה ויודע ענייני המערה, לכך דורש אני ממך שתוציא לי את הסיף שלי". אמר לו השמש: "קרא ליהודים והם מוציאים לך את הסיף! והוא רצה להמית על-ידי כך את היהודים, אלא שהקדוש ברוך הוא בטובו הגדול עשה להם ביום ההוא נסים ונפלאות. שלח השר אחר כל החכמים של חברון ואמר להם: "הוציאו לי הסיף שלי! מה עשה הרב של חברון? - היה שמש בעיר, זקן ועני. אמר לו הרב: "רד והבא את הסיף של השר!" אמר לו השמש: "מפחד אני לירד למערה". אמר לו: "אל תפחד, לך וטבול והחלף שמלותיך ורד. אני ערב אותך!" הלך השמש היהודי ועשה כמו שאמר לו הרב. **קשרוהו בחבל והורידוהו לעיני השר ולעיני אנשיו, וכל היהודים עומדים ורואים.**

ירד השמש למערה וכידו נר של שעווה. ראה את אברהם ושרה יושבים. אמר לו אברהם: "למה ירדת? אמר לו השמש: "אדוני! גלוי וידוע לפניך כל המעשה!! ונפל ונשק ידיו ורגליו. אמר לו אברהם אבינו, עליו השלום: "קודם כל קח האנשים האלה והוציאם. הלך וקשרם אחד אחד בחבל, ומשכום והעלום לחוץ. אחר-כך הלך השמש אצל אברהם אבינו ואמר לו: "אימתי יבוא משיח צדקנו? השיב לו: "אל תשאל שאלה זאת! אין אנו רשאים לגלות".¹⁷

המאה השמונה-עשרה:

בתקופה זו ממשיכות להופיע אגדות רבות בסגנון דומה, המספרות על סכנת חיים לכל הנכנס למערה, ועל כניסות פלאיות למעמקי המערה. על רקע האיסור הגורף וסכנת החיים לכל הנכנס למבנה, בולט סיפורו של ר' גרשון מקיטוב. אמנם, גם בסיפור זה יש יותר מקורטוב של אגדה, אך ככל הנראה הוא מתבסס על עובדות היסטוריות.

ר' גרשון מקיטוב היה גיסו של מייסד החסידות ר' ישראל בעל שם טוב (הבעש"ט). הוא עלה לארץ ישראל בשנת תק"ז (1746) וגר בחברון במשך שש שנים. ר' גרשון היה תלמיד חכם ידוע. בתחילה לא קיבל את דרך החסידות, אך לאחר שהתוודע לגדולת הבעש"ט ולקדושתו התקרב לחסידות. על פי המסופר, הבעש"ט שלח אותו להתפלל בקברי אבות כדי להציל את עם ישראל מהגזרה של 'לקיחת התורה שבעל

¹⁷ "כסף צרוף" מאת יוסף בכ"ר יוסף, ירושלים תרפ"ו, פרשת חיי שרה אות ב, עמ' מב.

פה'. לאחר ניסיונות רבים, במסירות נפש, ר' גרשון שיחד את השומר הערבי והצליח להיכנס ולהתפלל במבנה המערה. מרוב דבקות והתעלות רוחנית, הוא לא יצא בזמן המתוכנן, נתפס ע"י המוסלמים, ונידון למוות בשריפה. הדבר נודע לצדיק ר' חיים בן עטר (בעל "אור החיים") והוא התפלל למענו בבכיות ובדמעות. בסופו של דבר ניצל ר' גרשון בנס, כאשר לעיר חדרו לוחמי כוח צבאי מסתורי ופרצו את שערי בית המעצר. על פי המסופר, ר' גרשון הופיע בבית "אור החיים" בתחילת ה'קידוש' בליל שבת.¹⁸

סיפור כניסתו של ר' גרשון מקיטוב למערת המכפלה, הצלתו הפלאית ופגישתו הנסית עם "אור החיים הקדוש" התפרסם ונפוץ, למרות שנראה כי רב בו הדמיון על המציאות. על-פי הנתונים ההיסטוריים, הוא עלה לארץ אחרי פטירת "אור החיים". עם זאת ייתכן שאמנם ר' גרשון הצליח להיכנס למבנה מעל מערת המכפלה, התגלה אך הצליח להינצל בדרך נסית כלשהי.

בתקופה זו מופיע תיאור ריאליסטי, מעניין ויוצא דופן בפירוש "מראה הפנים" לתלמוד הירושלמי (מסכת תעניות פרק ד הלכה ב). הפירוש נכתב ע"י הרב משה מרגליות, שחי בליטא (1710–1780), והיה מגדולי מפרשי התלמוד הירושלמי. התיאור מופיע אגב הסבר לדברי התלמוד הירושלמי על אופן סידור מצבות האבות – "אבות דרך היסב הן קבורין":

*וכשהייתי באיטלייא דיברתי עם שליח אחד מחברון, ושמו חכם ר' יצחק זאבי
ל'. וכשבאנו לדבר מענין מערת המכפלה אמרתי: כבר ידוע הוא שעכשיו בעזה
הכל בידי ארורה ואין רשות לשום אדם ואומה אחרת להיכנס לחצר שסביב
המערה, בלתי הישמעאלים לבד הם נכנסין בכל יום להתפלל שמה; אמנם, אם
יש לו איזה ידיעה מפי השמועה יגיד ל'. והשיב לי: האמת הוא שאין רשות
לשום אדם להיכנס לשם ובעונש מיתה אף להשומר ישמעאל היושב שם אם
מניח לאחד להיכנס. אבל זכור אני כשהייתי בן שבעה או שמונה שנים נכנסתי
אני עם אמי ל' עפ סיבה שהשומר חלה מאוד ושלה אחרי אמי שהיה מכירה
שהיא בקיאה הרבה ברפואות העשבים והסממנים, וציווה שתבוא אליו בלילה
בהצנע מאד ולקחה אותי עמה ברשות השומר הלז, וכשנכנסנו להחצר הוליד*

¹⁸ "קהל חסידים", ורשא תרכ"ו עמ' כד-כה.

אותנו למעלה להכיפה הבנויה על המערה והיא שעשתה הילני המלכה לכבוד, והיא מצויירת ובנויה לתלפיות יפה עד מאוד. וכשהיינו למעלה ראינו שבשמי הכיפה מצוין הכול ובסימן על האבות והאמהות הנתונים במערה למטה, ושם אי אפשר לשום נפש להיכנס. ובתוך כך ראינו בשמי הכיפה בראש כתוב 'אברהם' ובצדו כנגדו 'שרה'. ובאמצע כתוב 'יצחק' ובצדו כנגדו 'רבקה'. ואזכר 'יעקב' ובצדו כנגדו 'לאה'... עוד סיפר לי החכם השליח הלל שראה עוד שם מן הצד כמו תיבה עשויה בתוך עמוד הכותל ושאלו להשומר – 'מה זה?' ואמר שמקובלים הם כי ראשו של עשיו טמון וקבור שם מלמטה ולא כתבו שמו לא עשו זה לסימן.

השליח ר' יצחק זאבי היה באירופה בין השנים 1763–1772.¹⁹

מעט מאוחר יותר, כנראה בסביבות שנת 1780, נאלץ רבי עמרם בן דיוואן לברוח מחברון אחרי שנכנס למערת המכפלה, מחופש לערבי. הוא ידע שבכך הוא מסכן את חייו, אך התשוקה להתפלל במקום הייתה חזקה יותר. על פי גרסאות שונות, הוא נכנס יחד עם בנו החולה, כדי להתפלל עליו. הדבר נודע לשליט (הפחה) המוסלמי, והוא גזר עליו גזר דין מוות. כדי להציל את חייו, הבריחוהו חכמי חברון בחשכת הלילה מהארץ, והוא יצא למרוקו. הוא הקים ישיבה בעיר מקנס, לימד תורה ברבים ונודע כצדיק ובעל מופתים שעזר ליהודים רבים.

המאה התשע-עשרה:

גם במאה זו נרשמה כניסתם של מספר יהודים למבנה, לאחר מאמצים כבירים מרובים וסיכון חיים. אחת הכניסות המפורסמות היא כניסתם של השר היהודי-בריטי משה מונטיפיורי ורעייתו יהודית, לאחר שקיבלו רשות מיוחדת מהסולטאן. הסיפור מופיע בהרחבה ביומנה של יהודית מונטיפיורי:

17 ביוני 1839: ...שמחנו על החפץ אשר עלה בגורלנו, שכאשר קיווינו כן היה,

שבאו המושל והשייך אלינו להובילנו למחוז חפצנו, מקום קברות אבותינו

¹⁹ וילנאי, שם, עמ' 112.

אשר מעולם. ונעבור בין הרחובות מלאות אדם... אחרי הכבוד הזה עברנו
חלוצים אל מחוז חפצנו, בתקווה טובה אשר נוכל להשתטח על קברי צורי
מחצבתנו. בבואנו לשערי בית תפילתם הבנוי פה מצאנו מקהלה גדולה
מהתוגרמים, ובתוכם אחד מהנזירים אשר הניע את ראשו וירם את ידיו לשמים
בחרון אף וחמה אשר בערה בו, ויצעק זעקה גדולה ומרה, ויותר מפחד קולו
חרדנו בראותנו את זקנו הגדול, וקווצות זקנו תלתלים שחורות. עודנו חרדים
עליו והנה קול ההמון הולך וחזק מאד, ואולם בכל זאת שינסנו את מתנינו
ונבוא אל מקום הקבר, ויראני המושל את דלתי מבוא המערה מקבורת אבותינו,
וראינו אשר כמעט נפשו יצאה בדברו אֶתנו ואימת ההמון תבעתהו, כי בכל רגע
ורגע גדלה ההמולה מבחוץ, ואחינו בני ישראל אשר עמדו בחוץ הוכו בשבט
הפתאים. אז אמרנו – טוב לנו לשוב הביתה. והמושל הצטדק לאמור: "מה
אעשה להמון, אם רוח האמונה תוליכהו שולל?..."²⁰

במקור אחר מובאים פרטים מעניינים נוספים על ניסיון המוסלמים הקנאים למנוע
את ביקור מונטיפיורי במקום:

בבוא מונטיפיורי ובני לווייתו אל בית-תפילת המושלמים אשר על מערת
המכפלה, ובטרם ירדו מעל הסוסים, הרימו המושלמים צעקה על חפצם לבוא
אל תוך מסגד המערה, אבל הם לא שמו לב לצעקתם, ירדו מעל הסוסים ובאו
עד מבוא המסגד, המלא המון אדם, וכולם צועקים ומאיימים עליהם
במקלותיהם. התרגשות המושלמים גדלה עד כדי כך, ששהתנפלו על יהודי
חברון. ניסו ללכת אחרי שר העיר אל תוך המסגד פנימה, על אף ההמון הגועש.
דרויש אחד השתטח מלא קומתו על-יד דלת המסגד וצעק בקול גורא באוזני
ההמון להניאם מהכנס אל תוך המסגד. מונטיפיורי אחז ביד יהודית ושניהם
עברו על גבי גופו של הדרויש השטוח ונכנסו פנימה.²¹

בשנת 1843 נכנס למבנה ד"ר לודוויג פרנקל, מייסד בי"ס "למל" בירושלים, כפרס על
ריפוי השיח' עבד א'רחמן; ובשנת 1868 התקיימה תפילה במערת המכפלה למען
הורדת גשם וניסיון לקירוב הגאולה. תפילה מיוחדת למען רפואת ילדי ישראל נשאו

²⁰ . יערי, מסעות א"י, עמ' 574–578.

²¹ . "ספר מאה שנה", מאת: יצחק טריואקס ואליעזר שטיגמן, תל אביב תרפ"ח, עמ' 50.

במערת המכפלה בשנת 1892 הרב אליעזר וובר ור' שמעון הויזמן, שקיבלו רשות מיוחדת להיכנס למקום.

1882: יוסף קריגר אפנדי נכנס למערה וזכה לחוויה מיוחדת.

בשנת 1882 נכנסו למבנה מעל מערת המכפלה, בהיתר מיוחד מהשלטון הטורקי, שני הנסיכים הבריטים, יורש העצר ג'ורג' (לעתיד – ג'ורג' החמישי, מלך בריטניה) ואחיו רוברט. מארגן הכניסה היה יוסף קריגר, הידוע בשם "יוסף קריגר אפנדי", מזכירו של הפחה הירושלמי ראוף פחה, שהיה המוציא והמביא בכל ענייני הממשלה הטורקית בירושלים וממלא מקום הפחה בשעה שנעדר מהעיר. הוא מתואר כאיש מרשים ומהודר, עוטה בגדי שרד וחרב, נערץ על יהודים וערבים, שסייע רבות ליהודים ולהתיישבות בארץ ישראל, וזכה לכבוד רב ממלכי אירופה.

את הכניסה תיאר יוסף קריגר עצמו בעיתון "החבצלת" מיום 16.4.1882. הוא מתאר חוויה רוחנית עוצמתית ומיוחדת שזכה לה במקום:

... ונבוא אל החדר הראשון הבנוי על קבר אברהם אבינו, מעקות כסף מסביב לו וגם

דלתותיו מצופים כסף ומנעלי כסף להם. רעדה אחזתני בצעדי על מפתן החדר

ובעיניים יורדות דמע התפללתי עלי ועל ביתי ועל אחינו אשר בגולה הנאנחים

ונאנקים, ירחמם ה'...

מעניין לציין שהוא זכה ככל הנראה להיכנס לתוך חדרי המצבות של אברהם ושרה, אליהם אין תיאורים של נכנסים אחרים, וכן נמנעת כניסת יהודים אליהם גם כיום.

אמנים ואומנים יהודיים מוזמנים לבצע עבודות בתוך המבנה

בסוף המאה התשע-עשרה החלה תופעה מעניינת ומיוחדת: הזמנת בעלי מלאכה ואמנים יהודים לבצע עבודות ותיקונים במערת המכפלה. ב-1893 נכנסו ר' יוסף ור' אריה פורת, סבו ואביו של הרב ישראל פורת, לביצוע עבודות ציור במבנה מערת המכפלה.

בשנת 1896 הוזמנו אומנים יהודים לביצוע עבודות ברזל בתוך המבנה; איכותה הגבוהה של עבודתם של בעלי המלאכה היהודים נודעה ברבים, והביאה את ראשי הוואקף המוסלמי למסקנה כי עדיף להזמין לבצע עבודות אלו, למרות האיסור

החמור על כניסת יהודים למבנה. עיתון "הצבי" הירושלמי דיווח על מבצע זה כדלהלן:

במערת המכפלה בחברון יעשו עתה תיקונים רבים ולמלאכות רבות בברזל: שערים ושככות ומדרגות ומעקות וכדומה. כל המלאכות האלה נתנו מהרשות המפקחת על הבניין הקדוש הזה מבית חרושת הברזל שבבית הספר לחברת ל"ח (כל ישראל חברים - אליאנס) פה. אף כי אמנים רבים לא יהודים רצו לעשותן במחיר הרבה יותר פחות. וסיבת הדבר היא, יען כי כבר התפרסמה מלאכת הברזל של בית הספר הלל בטיבה, ביופייה ובטוב טעמה.²²

העבודה המעולה והמקצועית זכתה לתשבחות, כפי שמעידים העיתונים העבריים כשנה לאחר מכן:

הודענו בזמנו כי ממקדש מערת המכפלה בחברון נתנה מלאכת ברזל, לחלונות ודלתות וכו', לעשות בבית הספר של חברת 'כל ישראל חברים'. המלאכה הזאת נגמרה תחת השגחת פקיד הבית האדון ענתבי, באופן היותר טוב ויפה, והשבוע הזה הלך האדון ענתבי חרונה להציב את הדלתות והחלונות במקומם, ופקידי המקדש היו מרוצים מאוד מהמלאכה היפה הזאת.²³

שנה לאחר מכן, הוזמן שוב מנהל בית הספר, האדון אברהם (אלברט) ענתבי, להכין גם תכנית להזרמת מים בצינורות עד מערת המכפלה.²⁴ מאוחר יותר, בשנת 1925, הוזמן החשמלאי היהודי החברוני, יעקב קפילוטו, לבצע תיקוני חשמל בתוך המבנה, מעל "ציון יצחק". למרות שהוא הוזמן ע"י הוואקף, הוא ניצל בנס מהאספסוף המוסלמי שהתאסף במקום. אומן אחר הוזמן לבצע תיקוני עץ ונגרות; יהודי נוסף שהוזמן לבצע עבודות באבן ובשיש היה אמן האבן אהרן גרבלסקי, בשנת 1935.

המאה העשרים:

מאה זו הייתה רוויית אירועים והתרחשויות בתחום מערת המכפלה: בתחילת התקופה עדיין התקיים המשטר העות'מני, שהוחלף בסוף 1917 ע"י השלטון הבריטי. איסור הכניסה הוקל מעט, ואפילו ניתן היתר כניסה רשמי ליהודים ב-1928. היתר זה

²² "הצבי", 16 באוק' 1896.

²³ "השקפה" ו"הצבי", 26 בספטמבר 1897.

²⁴ "הצבי", 22 בינואר 1897.

היה בתוקף זמן קצר בלבד. ב- 1929 התחוללו בחברון פרעות תרפ"ט, והקהילה היהודית נחרבה, אך הניסיונות להגיע למערת המכפלה נמשכו.

1910: דיווח על יהודי שנרצח עקב כניסה למערת המכפלה

בשבועון היהודי "המצפה" שהופיע בקרקא²⁵ מופיעה ידיעה המצוטטת מתוך עיתון "החרות" הירושלמי. על פי הידיעה, יהודי שנכנס למבנה מערת המכפלה נרצח והועלם, והרב המקומי ניסה לטשטש את העובדות הקשות.²⁶ אין לידיעה זו אימות ממקור אחר.

ביולי 1914 קיבל שגריר ארה"ב לאימפריה העות'מנית, הציר היהודי הנרי מורגנטאו (Henry Morgenthau Sr) ופמלייתו, כולל כמה מבני משפחתו, היתר מיוחד להיכנס למערת המכפלה. הביקור עורר רושם רב על כל תושבי העיר; עבור הקהילה היהודית היה זה יום חג.

העיתון 'ניו יורק טיימס' מיום 12 ביולי 1914 מספר כי האתר סגור לכניסת מבקרים שאינם מוסלמים, וכי מזה מספר שנים לא הוענקה רשות כניסה לאיש להיכנס למקום. על ביקורו של הציר מורגנטאו מספר העיתון כי המשלחת נכנסה לחברון בעגלה מלווה ע"י פרשים טורקיים. בכניסה לעיר הוצב לכבודם "שער ניצחון" ומקהלת ילדים יהודים הנעימה בשיר. בתוך מבנה מערת המכפלה קיבלה את פניהם משלחת של שיח'ים מוסלמים, וביקשו מהם לחלוץ את נעליהם. הם ביקרו ליד מצבות האבות והאמהות, וגם הביטו דרך הפתח העגול לעבר המערה התת-קרקעית. בעוד הביקור מתנהל בתוך המבנה, הוצבו שתי שורות של חיילים טורקיים מחוצה לו ליד השער כדי להרחיק את ההמון הקנאי מהמקום. העיתון מספר שלאחר הביקור בחברון המשיכו השגריר ובני לווייתו לשומרון, שם ביקרו בהר גריזים ובאתרים נוספים.

תקופת השלטון הבריטי

1919: כניסת הרב "ל הכהן מימון"; "מקרה בלתי נעים" אירע לרב קוק

²⁵ גיליון 50, כ"ז כסלו תר"ע, עמ' 5.

²⁶ הרב מרדכי הכהן: מערת המכפלה, הוצאת 'מסדה' רמת גן, 1970, עמ' 64.

ב-1917 עברה ארץ ישראל לשלטון בריטי. בבריטניה הייתה זה מכבר התעניינות רבה בארץ ישראל ובאתריה. הקרן הבריטית לחקירת ארץ ישראל (Palestine Exploration Fund - P.E.F) הייתה חלוצה בחקירת ארץ ישראל. ניתן היה לצפות שתחת השלטון הבריטי שערי המקום יפתחו ליהודים ולנוצרים, אך הדבר לא קרה, ואיסור הכניסה נשאר, בשלב זה, בתוקף. עם זאת, לעתים נדירות הותרה הכניסה ליהודים. ככל הנראה, היהודי הראשון שנכנס למבנה אחרי הכיבוש הבריטי היה הרב יהודה ליב פישמן-מימון, מראשי 'המזרחי' (לימים אחד מהחותמים על מגילת העצמאות ושר הדתות הראשון של מדינת ישראל). ידיעה על כניסה זו הופיעה בעיתונות:

בטו באב הגיע הנה הרב י. ל. פישמן בלוויית עוד חברי הוועד של המזרחי, כדי לבקר את הסניף המקומי של הסתדרות זו. בבקרה את מערת המכפלה הייתה להם שעת הכושר להיכנס לפנים, שעד עכשיו שום יהודי (מלבד מר מורגנטוי) לא זכה להיכנס שמה, אלא נאספו יהודי המקום אל בילכ ושם נשמעו הרצאות על אודות עבודת "המזרחי".²⁷

לעומת זאת, זמן קצר לאחר מכן קרה "מקרה בלתי נעים" לרב קוק מחוץ למבנה: ב-6 לאוקטובר 1919 הופיע ב'דואר היום' דיווח על "מקרה בלתי נעים" שקרה לרב קוק:²⁸ "כי התעולל בו אחד הערבים בעמדו להתפלל ע"י מערת המכפלה. טרם ידענו מה עשה הרב קוק בנידון זה, ומה תהיינה תוצאות מקרה זה."

1920: ביקור ראשון של הנציב העליון (היהודי) סיר הרברט סמואל

הנציב העליון הבריטי-היהודי, סיר הרברט סמואל, ביקר במערת המכפלה ב-30 באוגוסט 1920. הידיעה על הביקור התפרסמה בקצרה בעיתון "דואר היום" מיום 1 בספט' 1920, ללא ציון אירועים מיוחדים ואף ללא כל ציון לייחוד העובדה שיהודי הורשה להיכנס למבנה:

²⁷ 'דואר היום' 18 באוג' 1919. אגב יצוין כי הרב מימון, שהיה כהן, נכנס למערה ללא כל היסוס, כפי שנפסק גם בזמננו ע"י רב העיר, הרב דב ליאור.
²⁸ שהיה אז רבה של ירושלים, טרם מינויו לרב הראשי הראשון של א"י.

"הנציב העליון במערת המכפלה (ירושלים, כ"ז באוגוסט)

הנציב העליון ביקר תמול אחה"צ את קברות אברהם ושרה, יצחק ורבקה, יעקב ולאה במערת המכפלה בחברון."

בשנות העשרים חלה הסלמה בהתקפות יהודים על-ידי ערבים ליד מערת המכפלה. עדויות רבות מופיעות על כך ברשמי ביקור, באיגרות ובעיתונות התקופה. נושא זה חורג מתחומי מאמר זה, והוא נסקר בהרחבה בגרסה המלאה של העבודה.

עם זאת זכו מספר יהודים בהיתר כניסה מיוחד, חלקם אף ברשות ה'מופתי' אמין אל חוסייני (שזכור בעיקר כצורר מר ומחולל הפרעות).

ב- 1926 זכו להיכנס למבנה בני משפחת אמדורסקי מירושלים. אבי המשפחה, יחיאל אמדורסקי, היה בעל קשרים ענפים עם חוגים רחבים מכל העדות. אשתו, גיטל לבית אפשיין, הייתה ממשפחה חברונית. בתו של יחיאל, רבקה, התארסה עם מרדכי בוקסבוים, לימים עורך דין ואיש ציבור ידוע בתנועת 'אגודת ישראל' בירושלים.

לאחר אירוסיה של רבקה שאל ה'מופתי' את יחיאל אמדורסקי איזו מתנה הוא מבקש לחתונת בתו, והביע את רצונו להעניק לכלה מתנה מיוחדת. האב השיב לחוסייני כי אין דבר שישמח את הכלה, את אמה ואת סבתה יותר מאישור לעלות אל מעבר למדרגה השמינית ולבקר בתוך מערת המכפלה. ואכן, המופתי שיגר מכתב אל הקאדי של חברון והאישור ניתן. וכך זכו הכלה רבקה אמדורסקי, מלווה בחתנה, בהוריה ובסבתה, להיכנס אל המבנה המקודש שרגל יהודית לא דרכה בו באותם ימים.²⁹

כשנה מאוחר יותר, בשנת תרפ"ז (1927) קיבל גם השופט הירושלמי גד פרומקין אישור מיוחד מה'מופתי' להיכנס למבנה מערת המכפלה; על כך כתב בספרו "דרך שופט בירושלים":

רצפת הטרקלין הייתה מכוסה שטיחים יקרי ערך ומרבדים קישטו את הקירות. בתקרה הגבוהה היו תלויות ויורדות נברשות גדולות ומהודרות, וכבר הספיקו להחליף כמה וכמה מגורות שמן שבהן במגורות חשמל. משמאל לאולם שתי מצבות בגובה של מטר בקירוב, מכוסות פרוכות קטיפה, ורקומים בהן פסוקים מן הקוראן בשלל צבעים ובחוטי כסף וזהב. שתי המצבות הסמוכות זו לזו, היו

²⁹ עיתון "בשבע", י"ד ב' בטבת תשס"ז (4 בינו' 2007).

מוקפות סבכת ברזל זהובה, וגבהה גדול מגובה המצבות, ... עוד שני זוגות מצבות כאלה ממש, היו בחלקים אחרים של הטרקלין. השייך של המסגד, שבינתיים נודע לו על ביקורנו, בא להקביל פני והסביר לנו, שאלה הן המצבות של אברהם ושרה, יצחק ורבקה, יעקב ולאה, הנמצאות ממש מעל קברי האבות ואמהות, אשר במערה העמוקה מתחת למסגד, ואין גישה למקום זה אפילו למושלמים. כל מה שניתן לראות מהמסתורין והקדושה האופפים את מקום מגוחתם של האבות השוכנים כבוד במערת המכפלה.³⁰

1928: החליטה היסטורית: יהודים מורשים להיכנס למבנה תמורת תשלום

בראשית שנת 1928 החליטה המועצה המוסלמית העליונה לאפשר ללא-מוסלמים להיכנס למבנה תמורת תשלום בכל יום, פרט לימי שישי ולחגים מוסלמים. ידיעה על ההיתר ההיסטורי ליהודים הופיעה במספר עיתונים עבריים; להלן נוסח הידיעה בעיתון "הצפירה":

היתר הכניסה למערת המכפלה ליהודים

כידוע, הייתה עד עכשיו אסורה הכניסה למערת המכפלה ליהודים ולנוצרים וכדי להיכנס שמה היה נחוץ רשיון מיוחד. לפני ימים אחדים החליטה המועצה המושלמית העליונה להרשות את הכניסה גם ליהודים בתשלום של 3 שילינג.³¹

עקב חילוקי דעות בתוך המועצה המוסלמית, עד ליישום ההיתר עברו חודשים לא מעטים. בסופו של דבר, הוחל ההיתר רק כחצי שנה מאוחר יותר. ידיעה על כך הופיעה בעיתון "דבר", ב-13 ביוני 1928:

הכניסה למערת המכפלה הותרה ליהודים ונוצרים

ירושלים, 11. בפעם הראשונה מימי הכיבוש המושלמי של אי נפתחה מערת המכפלה שבחברון, שלפי המסורת הגה מקום קבורתם של אברהם, יצחק, יעקב,

³⁰ "דרך שופט בירושלים", עמ' 71-72.

³¹ 'הצפירה' 17.1.28.

יוסף, שרה, רבקה ולאח – לפני מבקרים נוצרים ויהודים, על פי החלטתה של המועצה המושלמית העליונה. דמי הכניסה – 3 שילינגים.

עד עכשיו הורשתה הכניסה רק למבקרים נוצרים בעלי זכות מיוחדת, וגם יהודים מיוחסים קבלו רשות כניסה במקרים נדירים, אולם כל אלה עמדו בסכנה של התנפלות מצד מושלמים נרגזים.

ההיתר יושם חלקית, ודמי הכניסה הועלו ל-500 מא"י, והורדו שוב ל 25 מא"י. לעתים התעוררו בעיות בכניסה, והתקפות על יהודים הלכו וגברו.

יש לציין, כי גם כשהכניסה הותרה ליהודים, הוטלו הגבלות שונות על היהודים הנכנסים למערת המכפלה; אחת מהן הייתה איסור לדבר עברית במקום, כפי שמעיד העיתון 'דואר היום' ב-19 במאי 1929 (ל' ניסן תרפ"ט):

כידוע מתיירים כעת את הארץ מנהלי הלשכות של קרן הקיימת בגולה. לפני ימים אחדים באו כמה מהעסקנים האלה לחברון; והנה ברצות ה' בלוך – מנהל לשכת הקרן הקיימת בפולניה, ה' משה רייך – מנהל הלשכה בלבוב, ואחרים, לבקר במערת המכפלה, פנו לצעיר ערבי בעברית שיהיה להם מורה דרך. הלה ענה להם באנגלית שבעד חצי לירה לגולגולת הוא מוכן להכניסם למערת המכפלה. בדרך פנה עליהם מורה הדרך בשאלה אם הם יודעים איזו שפה מלבד עברית, וכשקיבל תשובה חיובית יעץ להם לבלי לדבר עברית במערת המכפלה כי אם באיזו שפה אחרת. ליד פתח המערה יצא לקראת התיירים זקן ערבי, שמש המערה, וקיבל מידיהם את דמי הכניסה של 500 מא"י מכל אחד. אך כשהיו מוכנים להיכנס התרה בהם שוב השמש שלא ידברו עברית במערה. המבקרים הודיעו לשמש שברצונם דווקא לדבר עברית, והם מוותרים על הביקור אם לא ירשו להם זאת ומבקשים כספם בחזרה. השמש החזיר להם את הכסף, אך על התנאי שלא ידברו עברית לא וויתר⁴.

מקור נוסף מציין כי גם בזמן היתר הכניסה, לא הותר ליהודים בעלי מראה יהודי, עטורי זקן ופאות, להיכנס למבנה אף תמורת תשלום.³²

לאחר זמן קצר בוטל ההיתר, וניתן להיכנס רק ברשות המועצה המוסלמית העליונה.³³ מאוחר יותר הועלו דמי הכניסה ל-500 מא"י, ורק ב-1932 הורדו שוב ל-

25 מא"י.³⁴

המועצה המושלמית מעלה את השער...

מפני מיעוט התיירים השנה העלתה המועצה המושלמית העליונה את דמי הביקורים

בהר הבית מחמישה עשר לעשרים גרוש. לעומת זאת הורדו דמי הביקורים במערת

המכפלה מחמישים ל-25 גרוש.

כאמור, בתקופה זו עלתה מאוד רמת האלימות במקום כלפי מבקרים יהודים.

1929 : האדמו"ר מליובאוויטש (חב"ד) ו-6 מלווי זוכים באישור מיוחד להיכנס למבנה מעל מערת המכפלה

בשנת 1929 ערך האדמו"ר השישי מליובאוויטש (חב"ד), הרב יוסף יצחק שניאורסון זצ"ל, מסע בארץ ישראל. הוא ביקר בחברון בחודש אב תרפ"ט (1929). בביקור זה הוא זכה בהיתר מיוחד להיכנס למבנה מערת המכפלה. מסע הרבי לארץ ישראל עורר עניין רב, והביקור במערת המכפלה היה אחד משיאיו. ביקור זה היווה חוויה מיוחדת עבור המשתתפים בו ועבור יהודי חברון, הן עקב הזכות המיוחדת הן (בדיעבד) עקב התאריך המיוחד – כעשרה ימים בלבד לפני פרעות תרפ"ט, שהמיטו שואה על קהילת חברון.

הביקור בחברון התקיים ביום שלישי, ז' אב תרפ"ט (13 אוג' 29). המסע כולו תועד בספר "מסע הרבי בארץ הקודש" מאת דוד זאב רוטנברג (כפר חב"ד תשנ"ט).

לפני הכניסה למערה התפללו הרבי ומלווי הרבים תפילת מנחה ליד המדרגה השביעית, בניגון ובהתעוררות מיוחדת. בתוך כך, התקבל אישור כניסה מיוחד עבור הרבי ומספר יהודים נוספים: חתנו ומלוו ר' שמריה גור ארי, הרב יעקב יוסף

³² א.י. לבנון, "במשעולי המולדת", עמ' יג, הכהן, שם עמ' 71.

³³ וילנאי, שם עמ' 117.

³⁴ 'דואר היום' 24 בפב' 1932.

סלונים, ר' אליעזר דן סלונים, ר' ישראל זיסל דבורץ, ר' יצחק דבורץ, ור' שלמה זלמן קלונסקי.

הרבי ומלוויו נכנסו בהתרגשות למבנה, כפי שתיאר ר' שלמה קלונסקי:

...נכנסנו למקום קברי האבות. עברנו ליד המצבות הגדולות, שהיו מכוסות בשטיחים יקרים ובפרוכות רקומות פרחים בפתילי זהב טהור ועטורות בגדילי-זהב. מלווינו הערבים הסבירו לנו על קברו של מי עומדת מצבה זו ואחרת. ליד מצבתם של אברהם ושרה, הראו לנו פתח של בור המוביל למערה שמתחת, ובתוכו תלויה מגורת שמן זית הדולקת כנר תמיד. הלך הרבי בראש, וכולו שקוע במחשבות ובהרהורים, וכל המלווים אחריו. התפלאתי איך הוא מוצא את דרכו בסבך הדרך, כי דומה היה כל העת שעניני עצומות, ושפתיו נעו כל העת. היה מופלא הדבר לראותו צועד, בראש כולם, כאשר מלוויו, הן הערבים והן היהודים, מהלכים בהתרגשות ובלאט אחריו.³⁵

פחות משבועיים אחרי ביקור הרבי, התרחש בחברון הטבח הנורא בפרעות תרפ"ט, ובו נרצחו אליעזר דן סלונים הי"ד ועוד יהודים רבים.

1930: קבוצת יהודים מבקרת בחברון ועומדת על זכותה לגשת למערת המכפלה

העיתון "דואר היום" מיום 30 ביוני 1930 מדווח על קבוצת יהודים שביקרה בעיר חברון אחרי הטבח וגירוש הקהילה. מדווח כי שוטר ערבי ניסה למנוע זאת מהם; הם ניסו להתקשר למפקד המשטרה, ובהיעדרו עמדו על זכותם לגשת למערה. בסופו של דבר שלושה שוטרים בריטיים ליוו אותם. העיתון אינו מדווח אם הם הורשו להיכנס למבנה.

1933: ביקורו של החזן ר' יוסל'ה רזנבלט ליד מערת המכפלה ביומו האחרון: "שליח-צבור לאומה כולה"

³⁵ מסע הרבי בארץ ישראל, עמ' 135-137.

דיווח מרגש על יומו האחרון של החזן יוסל'ה רוזנבלט כולל גם אזכור של ביקורו ליד מערת המכפלה (הוא לא זכה להיכנס למבנה, ועמד ליד המדרגה השביעית):
יום זה נקרא בפי עצמו ל'יומו המאושר ביותר'. דומה שהחיים עצמם הסתירו זה שהוא עטרת הימים והעלוהו לפסגת האפשרות העליונה, להגיד את ברכתו של בטרם יסחפוהו המוות באכזריות הימה. באותו יום, זמן לאחר זמרו עבור הסרט של "קול-אול" כל נדל' יחיד בצורת דואט עם בנו הנרי רוזנבלט, שגם הוא זמר אופרה מפורסם, נסע מיד לחברון לשיר ליד מערת המכפלה, מקום קבורת אבותינו. אחר כך בקר את ים המלח, ששם צולמו תמונות נוספות, שירים נוספים שלא ישכחו לעולם מפי הדורות הבאים. באותו היום האחרון לחיים עשירי מאורעות נתן את כל מה שיכול לתת לדורות הבאים, והאנשים המועטים שהיו אתו לא יוכלו לשכוח את ההבעה המאושרת שהופיעה על פניו האציליים לאחר שהתמונה נשלמה; כאילו המוות עצמו חיכה לו למען הרשות לו לסיים את מפעלו.
וכעת יוסף רוזנבלט איננו – אבל זכרו יחיה לנצח.³⁶

לעומת היהודים הספורים בני המזל שזכו להיכנס למבנה, האיסור המוחלט על יהודים, בעיקר עטורי זקן ופאות, לעלות מעבר למדרגה השביעית נאכף בקנאות. ב-1935 עלה האדמו"ר מגור, הרב אברהם מרדכי אלתר זצ"ל (ה"אמרי אמת") עד למדרגה האחת-עשרה; הערבים הגיבו באלימות ובהתפרעות קשה. בסופו של דבר נעצרו ונשפטו מספר בחורים משיבת גור. על חמישה מהם הוטל עונש מאסר של עשרה ימים, או קנס בגובה של שתי לירות שטרלינג על כל אחד. האירוע תועד בהרחבה בעיתונות התקופה.

1940 (בקירוב): פרופ' זאב וילנאי מספר על ביקור במערת המכפלה

חוקר ארץ ישראל, פרופ' זאב וילנאי, התעניין מאד בחברון וביקר בה פעמים רבות, הן לפני שחרור העיר הן אחריו. בשנת 1940 (בקירוב) הוא זכה להיכנס למבנה. על כך סיפר:

³⁶ 'דואר היום' 30 ליוני 1933.

פעם באתי אל חברון, יחד עם ידיד, ושוטטתי בחוצותיה. הכרתי אז ערבי חברוני אחד, בן למשפחת המשרתים במסגד שעל מערת-המכפלה, הנקרא בערבית: 'חרם איברהימי' (מקדש אברהם). הבטחתי לו בקשיש נכבד – לירה אנגלית – והוא הסכים להכניסנו אל המסגד פנימה כדי להסתכל במצבות של האבות והאמהות. צעדנו בעקבותיו, נכנסנו למבוא הצר ועלינו במדרגות. כשחלפתי על המדרגה השמינית, הרגשתי שהנה סוף-סוף אני מתקרב אל מחוז חפצי. עברנו ממצבה אל מצבה והיבטנו דרך החזר הפתוח אל חלל המערה. מלוונו הוריד עששית, להאיר לפנינו את החשכה. כל אותה שעה נעצו בנו הערבים שנמצאו במקום מבטי-איבה. היינו בעיניהם 'טמאים' המחללים מקום קדוש להם, בלי לתת את הדעת על כך ש'קדושיהם' אברהם ויצחק ויעקב הם המה אבותינו.³⁷

תקופת הכיבוש הירדני

ב-1948 כבשה ממלכת עבר הירדן את יהודה ושומרון, והכניסה אליהם נאסרה על יהודים. בהרצאה בירושלים ב-24 בינואר 2011 סיפר חתן פרס נובל, פרופ' ישראל אומן, על ניסיון לבקר, כאזרח ארה"ב, באתרים מקודשים בירושלים וביהודה, כשהיו תחת הכיבוש הירדני. הוא הגיש בקשה לוויזה לשגרירות הירדנית, ונענה בתשובה מעניינת: "נשמח להעניק לך ויזה, אך ראשית נבקשך להמציא לנו את אישור החברות בכנסייה בה הינך חבר...". הוא נאלץ לוותר על הטיול.

1965: סופרת "מעריב", סופיה ריינולדי, נכנסה למערת המכפלה (מבלי להזדהות) בזמן הכיבוש הירדני, ונתקלת בקנאות ועוינות

בכתבה שהתפרסמה בעיתון "מעריב" ב-4.6.65, תחת הכותרת "ירדן בעיניים יהודיות" מדווחת סופרת "מעריב", סופיה ריינולדי, על ביקורה באתרים בירושלים ובחברון, שהיו אז תחת שלטון הכיבוש הירדני. היא הצליחה להיכנס למערת המכפלה, ונתקלה שם בעוינות רבה (אם כי לא באלימות). היא מדווחת כי השיח' במקום אמר לה: "כאשר באים נוצרים, הם מתקבלים כאורחים; יהודים אינם רשאים לבוא ואינם רצויים פה..." היא הוסיפה ושאלה: "מה יהיה יחסו אם יבוא

³⁷ זאב וילנאי, "ואהבת לארצך כמוך" - זאב וילנאי מסייר ומספר", הוצאת כרטא, ירושלים, 1974, עמ' 43-44.

יהודי – לא ישראלי, אלא נאמר רב גדול משיקגו, להתפלל על קברות האבות?"
השיח' דחה בתוקף הבחנה נאיבית זו, וחזר והדגיש כי המקום הוא מחוץ לתחום
לכל היהודים.

נספח:

תוכן הנוסח המלא של החוברת "פותחי השערים – אלף שנות כניסת יהודים למערת המכפלה":

המאה האחת-עשרה

1082: סעדיה 'החבר לקברי אבות זכרם לברכה' מתפלל במערת המכפלה.

המאה השתים-עשרה

1166: הרמב"ם, ר' משה בן מימון, נכנס למערת המכפלה.

1173: ר' בנימין מטודילה נכנס למערה התת-קרקעית.

1180: ר' פתחיה מרגנשבורג נכנס למערה התת קרקעית; ר' יעקב ב"ר נתנאל הכהן
נכנס גם הוא, כנראה, למערה התת-קרקעית.

המאה השלוש-עשרה

1211: ר' שמואל ב"ר שמשון משאנץ מקבל אישור מיוחד להיכנס למערה .

1267: הרמב"ן כותב על כוונתו לחצוב לו קבר בחברון.

המאה הארבע-עשרה

1340: נוסע נוצרי מעיד על כניסת יהודים למבנה תמורת תשלום.

המאה החמש-עשרה

1481: ר' משולם מוולטרא מעיד על כניסת נשים יהודיות, מחופשות לערביות.

1489: ר' עובדיה מברטנורא אינו מצליח להיכנס.

המאה השש-עשרה

1523: דוד הראובני, הנוסע היהודי המסתורי, מתפלל בתוך המבנה.

1565: רמז לאפשרות כניסת יהודים למערה בנסיבות מיוחדות.

1570: אזכור מערת המכפלה ע"י תלמיד האר"י.

המאה השבע-עשרה

1625: ר' גרשון סגל נכנס למבנה תמורת תשלום הון רב.
1643: הצדיק רבי אברהם אזולאי, ה"חסד לאברהם", נכנס למערה כדי להוציא את חרבו של הפחה ולהציל את קהילת חברון*.

המאה השמונה-עשרה

1706: אגדה על יהודי שנכנס להעלות כלי זהב ממעמקי המערה*.
1750: כניסתו והצלתו של ר' גרשון מקיטוב*.
1759: כניסה למעמקי המערה להצלת טבעת השר*.
1760*: ר' יצחק דה מאיו נכנס למבנה וניצל בנס*.
1765: אגדה על כניסה למערה שהביאה לשׂרפה*.
1770*: תיאור פנים מבנה המערה בפירוש על התלמוד הירושלמי.
1780*: רבי עמרם בן דיוואן נאלץ לברוח מחברון אחרי כניסתו למערה.

המאה התשע-עשרה

1833: כניסת ר' שמריהו לוריא.
1839: ביקור השר משה מונטיופירי ורעייתו יהודית.
אמצע המאה התשע-עשרה: אומן יהודי נכנס לבצע תיקונים במבנה.
1843: ד"ר פרנקל זוכה להיכנס למבנה כפרס על ריפוי השיח' עבד א-רחמן.
1849: הופעת הספר "שערי דמעה" לתפילות במקומות הקדושים.
1868: תפילה במערה למען הורדת גשם וניסיון לקירוב הגאולה*.
1870: הרב יוסף חיים, ה"בן איש חי" מבגדאד, מנסה לקנות את המצודה הצמודה למערת המכפלה.
1881: היתר ליהודים לעמוד ליד הכותל הדרומי לרגל ביקור יורש העצר האוסטרי.
1882: יוסף קריגר אפנדי נכנס למערה וזוכה לחוויה מיוחדת.
1892: הרב אליעזר וובר ור' שמעון הויזמן מתפללים במערת המכפלה כדי לעצור את המגפה; ר' שמעון הויזמן מצליח להכניס את האדמו"ר משינוובה.
1893: ר' יוסף ור' אריה פורת, סבו ואביו של הרב ישראל פורת, נכנסים לביצוע עבודות ציור במבנה מערת המכפלה.
1896: אומנים יהודים מבית-הספר 'אליאנס - כל ישראל חברים' מוזמנים לבצע עבודות ברזל במבנה.

1897: האדון ענתבי מכין תכנית להזרמת מים למערת המכפלה.

1896: ביקור המורה יעקב שאול אפנדי.

המאה העשרים

1906: 'לוח ארץ ישראל' מדווח על כניסת "שישה נסיכים ורוזנים" למערה.

1910: יהודי נרצח ונעלם עקב כניסה למערת המכפלה.

1914: היהודים זוכים להשתתף (מבחוץ) בטקס הבאת הפרוכת למערת המכפלה.

1914: ביקור הציר היהודי-אמריקני הנרי מורגנטאו.

1919: הרב ישעיה הלוי הורביץ מצפת מעיד על אביו שנכנס למבנה.

1919: כניסת הרב י"ל הכהן פישמן (מימון); "מקרה בלתי נעים" לרב קוק.

1920: ביקור ראשון של הנציב העליון (היהודי), סיר הרברט סמואל, במערת המכפלה.

1921: האדמו"ר מגור שב מהמדרגה השביעית "בכאב אנוש"; הצקות גוברות ליהודים ליד המדרגה השביעית.

1924: ביקור הרב מאיר ברלין.

1924: תלמידי תלמוד תורה "עץ חיים" זוכים לעלות עוד שתי מדרגות.

1925 (בקירוב): החשמלאי היהודי יעקב קפילוטו נכנס לבצע תיקון במערת המכפלה וניצל בנס מהמון ערבי.

1926: הכלה רבקה אמדורסקי ומשפחתה נכנסים ברשות ה"מופתי".

1927: השופט גד פרומקין נכנס בהיתר מיוחד מה"מופתי"; נשים יהודיות נכנסות מחופשות לערביות.

1928: יהודים מורשים להיכנס למבנה תמורת תשלום.

1928: יהודים מותקפים ליד המדרגה השביעית.

1929: ליהודים אסור לדבר עברית במערה.

1929: האדמו"ר מחב"ד (ליובאוויטש) ומלוויו נכנסים לתוך מבנה המערה.

1930: קבוצת יהודים מבקרת בחברון ועומדת על זכותה לגשת למערת המכפלה.

1933: ביקורו של החזן ר' יוסל'ה רוזנבלט ליד מערת המכפלה ביומו האחרון: "שליח-צבור לאומה כולה".

1933: כניסה למבנה של הרופא ד"ר באן נאוויק מניו יורק.

- 1935: האדמו"ר מגור, הרב אברהם מרדכי אלתר זצ"ל, עלה עד למדרגה האחת-עשרה; הערבים הגיבו באלימות.
- 1935*: אהרן גרבולסקי משפץ את ציפויי השיש במערת המכפלה.
- 1940 (בקירוב): פרופ' זאב וילנאי מספר על ביקור במערת המכפלה.
- 1946: הרב כדורי ידגר נכנס משום ש"נראה כערבי".
- 1965: סופרת "מעריב", סופיה ריינולדי, נכנסת למבנה בזהות שאולה.

נספחים

1. פגיעות והתעללות ביהודים ליד מערת המכפלה
2. "סיפור בן הקאיימקאם והנס שקרה לכובסת במערת המכפלה"
3. "הרבנית קמינקר במערת המכפלה"
4. המשולח, הנער, ואגדות מערת המכפלה